

БИГЭ ТУРУКТААХ ДЫИЭ
КЭРГЭН -- ОМУК КЭСКИЛЭ

Ахсыншы ый 23 күнүгэр Д.П.Коржин аатынан Чурапчыгаагы оҕо спорттивнай интэриниэт оҕууһун кээн-куон сана уорабайыгар өтөрүтүн ыһыһыһыахтарэтин буһун аһта. Аһта да этэрини, дьэ кэргэи туруктаах булуутугар, оҕолорбутун иһинэ, төрөнүт эһиһтиһин үһһини туһулаһыт мунуаһа төрөнүтүгэр, оҕууа аһыһа, үрөх специалһтара, педагог учуонайһар кыһыһы ыһыһар.

Күн бастагы анарлар түрт түгүлзөн аркасан, төрөлүүтүр уонна пелитолтар сайма атастанылыра, ыйылыбыт тиомолри тэллэ ырытылыра тэриллинн. Ол курдук бастагы түгүлзө оёну нилингэ порют муударанын туланыл сүрүн тиомонен буолла. Иккиск- "Ыинниги кэмгэ дыа көрсөн сыһинастара" дён бөрг атуальнай тиомо ырытылынына. "Оёу бырайба уонна кемүскөгө" дён түгүлзэ эмч чечнү дуулаллинтэк сытыы тиомони арыйда. Төрдө түгүлзө, оёдорбут олохо батимнэк буолдуларын ситиһии ньымаларын тула күн хабаннаах куостия таҕаста.

[illegible]

дирлэгчдэд, нэгжлэг байгууллагуудад уонш төрөлүүдтэй цагаантосонд нэгжлэг агуулгын хөрөнгийн, ирээдүйн туушан бэлтгэлийн хангагчид.

Муннах түмэтэр, борт кэскилтэх ис хосоннох бичаары ылылгылаш, соруугар чогуу турдулар. Спортон биэр сүүн сорук-үрөх тэригэтэрэ уонна төрөһүттэр, нэһилиэк обществоннона уонна илэр-үөрлэр айа үлэһиттэрэ биэр соморо буган, кэнчэри бичааны туһутар үлэһиттэрэ туһуланна. Ол курдук улуусту үрдүнөн төрөһүттэр обществоннай Сүбэтэр тэриилэри туһулан элбикэ. "Төрөһүт логикада", "Мин дьон көрөһөм – мин тирэһөм" дьон билиини кэмэ олус нааданнах бырайыактар үлэһиттэргэ сүрдэһиллэнна. Ойуу үлэһит иһин, норуоттут төрүт үлэһиттэр олохура, сирдэх булуута бичааны туһайыны үлэ быһааннар чогуу киирдэ. Муннах кытлыгааскара маннак тэрэһиннор сипимнээхтик тэрилтэ, иһин - үөрөһө үлэһит бары хайыскаларыгар обществонность уонна төрөһүттүт кытлыһарын үрүһүнэ соруту ыйбытын билиэһиттэр.

Бу даяхат ийнээн нийлээктэргэн үгөө
холоубар буслар төрөлүүтэри чигсэсбигтэрэ
кэрээсбигтэрэ бусла. Нийлээктэргэн
оскуулалар мөхкөлүүтэр уоша төрөлүүтэр бэрг
халын дэглэгийнэн кэти кыгылыны кытылар.
Онон кэсүүлэх садалахын үгөө түмүктэр
булуобар эрэнээн. Ычаны ийни, днэ жүрэн
ышнастарын өрө тутуу, бу – барыбыт днэшабыт
усларын, онтон норуоптут ийнээн сайлар
эсэктэ бычаны тутулуктаахын умумант.

A. ЗАХАРОВ

САҢА ДЬЫЛЫ -- САҢА ДЬИЭБЭ

Байнгы угуусутугар, тулаан Чуралчы нэлэлтээр “Хаарбах дьылгэргэн көһөрүү” федеральнай программы чоригтотомьсана дьыг тутулууга сытан-сыт бийлэн илэр. Ахьынны 26 күнүгэр Ленин аатынан уулусса 91/1 № дьыг дьылгэргэр 24 баал сана кэартыралга кэртэн, маладьын тэрийлэр.

"Сана дийнхи арван хэлсэн, арван талын холбоотун эрхчингэр илэн хэлсэн, нбир саяа хомотогун," – дийн урлук аймьларлан көрдөөн, сахалын сүртинэн, Н.М. Заболотская дыо олохтоохорун, атырылших багдынгарты арьшата Дыонитуттут "Якуттенюсть" ХЭТ генеральнай дирикторин солбууяачны Г.Д. Алексеев сана дыо символикай кулуун Чуралчы нэһилэтин баһылытар С.А. Саргыдаева тутарда Эрээ тылары, нэһилек баһылын С.А. Саргыдаев, СР архитектура уонна тууга минивистризисбөн "Хаарбах тургутас дыогтэн дыону кээрөгө үлөни тэрийэр" өдөл салыйанчыла МА. Костенко, Чуралчы улууһун баһылытын туугу боппуроостарыгар солбууяачны В.М. Перминов уонна сана дыо олохтоохторун ааптарыттан Г.Д. Федерова эттигөр.

Чурагны тугуугаа нийлжнэ хүнэтэй! Уруй бмолуун, туганьналарга, айхуй бмолуун, олохгооооооооо!

Семен ЖЕНДРИНСКЭЙ

**“ТУЛЛУКЧААННАР”
САҢА УЊУЙААННАНЫЛАР**

Чурагчдын үлдүүхтэр бийнгы 2015 сыла тутуу үлэиэр хайангыгаар да үтүе үлэильтылана.

Ошулуун, Хатгалын голчилжиргааг ор сурутааныга сана ухуйаанг ор тугуулан
ооххо кыргыттар, билигтн үлгиттэр сыраак кюн дмьбэ борт
тнхэрыйлхыг үглн-жмьын сюржлор. Отгон ахьынны 26 күлтэр
улуусут кинни аржа бһлгтэр. Ленин ахьын улууса 91/1 нумортоок таас
дмьтн дилараа этгһнлг, ор сылгыга үглгбн; албак оогуу кчмхк гылаа
күлтүгт, улуусут бнр тарбахаа бһлгтэр, уолуттаах нитгчнлртгх,
тапаныкх оолордох "Тулукх" ухуйаан сана дмьбэ кбн кыргт. Сана
дмьбэ кыргт алей кһлх дмьтн Чуралны улуулун бһлгыла А.Т.
Ноговицк, СР үлгээс министрн охбушгыны В.В. Гуляев, Чуралны
голлгтн бһлгыла С.А. Сархадас, "Якутгоссп" ХЭГ генералый дир
эктер А.С. Пинигт, "Тулукчаа" ухуйаан нитгчнлртг Дюлукхан
Дьячковскый үлгүлгх бһлгыла-майгыла бһлгтэр. Дмьтн тугут
"Якутгоссп" ХЭГ генералый дирлгтерн солбушгыны Г.Д. Алексеев сана
ухуйаан снмьлгчскый күлүлүн дмьтн халыйкыгтар-ухуйаан салыйкыгтар
Т.И. Ефремовка тутгалы.

Эррэн тугаары СР "Ил Түмэн" Государственный Мунигадын депутат,
"Сахарын кифтегас" тэрилтэ генералнай дирэктэро И.К. Мадаров усалы СР "Ил
Түмэн" депутат, Олонгойский комитет П.П. Пивовар эттир.

Сана дунд үөрүү-котуу, сийлэһи уйдаа бусулуун, нийлэлзоччлорин сийлэһиин калытаама, биргэн бирг чыгычааллары дэбэйлэе!

Семен ЖЕНДРИНСКИЙ

**САХА ИСТОРИЧЕСКАЙ ФОЛЬКЛОРУН УҢУЛУЧЧУЛААХ ХОМУЙААЧЧЫТА,
ЧИНЧИЙЭЭЧЧИТЭ, КЫРААЙЫ ҮӨРЭТЭЭЧЧИ – СЭҺЭН БОЛО**

Бийиги, сахалар духуобунай культуурабыг биир диниг блай ис хоһоонноох көрүгүнэн норуонугут тылы-ини уус-уран айымньыга буолар. Маны кэлэр көлүөнэлэргэ кэриэс кэбигин үрүлүйэ үлээбиг, сыламтита суох сурукка тиеспит даһионнортон биһирдэстэргэ – биир дойдулаахпыт Дмитрий Иванович Дьячковский – Сэһэн Бала. Кини быһыл төрөөбүтэ 110 сылын туолар.

Сээн Боло Боостуускай улуус 1-ий Болугур (билингвигэ Ойуулуун) нэһилиэгэр 1905 сыллаахха сэттинньы ый 8 күнүгэр төрөөбүтэ. Төрөлүүттэрэ Амма өрүһүнэн уонна Ойуулуунан кигэн хoduуа сирдирэ бас билэр, элбэх сыгылаах-сүөһүлэх баай дон этолор. Абата Иван Никитин Димчовский –Түргэн Уйбаан улуус кулубатынан, бырааба былыбарынайынан, нэһилиэк ыстараастыынан үлээбиктэ. Төрөлүүттэрэ уолу төрөөтүн кытта, Аллара Амма нэһилиэгэр таайдарыгар нитэккэ биэрбиттэр. Кини манна олорон 1918 с. танара дыктин оскуолатын бүтүрэр. Үөрэххэ бадалаах, тардыһылаах буолан, дьонноро куоракка төрүүттэрэ биэрэллэр. 1923 с. Дьокуюскайга бастаки сэбиэсий оскуола 6-с кылаһыгар үөрэнөр. Улахан эпидемия буолан, 1925 с. дойдутугар аҕатын айаха хэлэр. Салтыа медицинскэй техникум ветеринарнай салаатыгар киирэр. Техникум бастаки курсун бүтүрээттин кытта, абата улаханыхык ыадыкыбытынан күһэлтэн 1926 с. үөрэхтэн уурайар. Бу нэһилгэ бэйэтин аҕатын ууһун, былырты Омуорууа төрүүттэрин 12 кыла үйөнүгүр тиниэр төрүчү табиастын өгөдөр. Дойдугулар тахсан Ойуулуун нэһилиэгийн архивын булан үөрэткэ, тэһээн көрбүтэ былырты сэтэнэр, өбүгэлэрин төрөөбүт уонна олбүт сыллара олус туолкайдык архыып докумуоннарыгар сөп түбэспиттэрин сөдөр. Ити кэмтэн ыла Миигэрий Дьячковскай сыал-сорук онгостон саха былырты сэтэннэрин уонна кэпсэтнэрин утумнаахтык комуһууну сардалыр. Тухс да хамнаһа, кимтэн да ыһыта-күрүһүтэ суох ыалтан ыалта сагыы хааман, аҕаһа сэтэннэйтэрин күйүтэ сылдан, атах тэлсэн олорон, хонон-өрөөн, өрөөбүт уостарын өдүлэн, сэтэннэрин кумаадыга тилэн илэр. Бастаан, билингвигэ Чурапчы улууһун сэтэннэйтэрин күйүрэр. Онтон күтсөн Саха сирин кини улуустарын, барыларын күйүрэр: Тааттаны, Амманы, Мэнгэ-Хангаланы, Уус-Алданы, Намы, Хангаланы. Аһардас Мэнгэ-Хангаласка 48 сээркээн сэтэннэйт баарын булан испийиэккэбиктэ билэр. Ити курдук, Сээн Боло сэтэннэйтэр утумнара кини улуустарга быстыан аҕай нэһилгэ, улуу сэтэннэйтэр: Е.М.Егоров-Минию уола (Таатта, Дьулэй), П.Ф.Слепцов (Чурапчы, Бахсы), Д.М.Говоров (Уус-Алдан, Олтох), И.И.Петров-Кыам Уус (Чурапчы, Аччадар), П.М.Окочешников (Чурапчы, Мунудай), Н.С.Окочешников (Мэнгэ-Хангалас, Ноөрүктэйи), Ф.А.Полов (Мэнгэ-Хангалас, Алтан), Я.С.Бастинев-Быһытыл Уус (Таатта, Согуу Амма), А.А.Пестряков –Манчыс уола (Уус-Алдан, Курбулах) о.д.с.уһунэн сэтэннэйт сэтэннэрин сурука тилэн, умнууттан өрүһүйбүтэ, үйөтүлүтэ, Өскөтүн, Сээн Боло ыалтан ыалы сул сагым күйүөн сээркээн сэтэннэйтэр айымныыларын сурука киилэрбэтэ буолар. XX-е үйө 20-30-сылларыгар Саха сирин Кини улуустарыгар улуу сэтэннэйтэр үөскөт-төрөөн, этэн-тыһыан, кэпсэтэн-итсээн аасыттарын билигин, XXI-сүйө сагалыгар, этэһэйиэ да суох этибит. Бу – Сээн Боло бэйэтин норуотун иһингэр өгөдүт сүткөн үтүөтэ буолар.

1931 сыллаахха Дьокуускайга көһөн киирэн Саха АССР историятын үөрэтэр кэмпитет эскирэтээрин И.Д.Новгородовыйын билэсэр, киин кометүтүн фольклору хомууу методикатын баһылыар. Миддендорф, Худяков, Серошевский, Трошанский, Пекарский Саха сирин туһунан хомуууларын бичиктэр. 1934-37 сылларга бу кэмпитет инструкторынан үлэллэр.

1934 сэмдэхэд Мингэтай Иванович Дьячковская ЗАГС-ка агтын уонна араспааныбатын уларыттаран, Сэһэн Иванович Боло дун буюубута, Өбүгэлэрин Сэһэн Быркыһаа уонна Боло Күүлэксон агта-
тарын ылыыта.

1937 сэл олунуу ыһаа С.И.Боло Тыл уонна култуура институтугар младшай научнай устаттывен кыгырыллыбыта. Сүрүсүрүтэ "Прошлое якутов по преданиям якутов бывшего Якутского округа "Саха Эрдэксэ" саха билигыты сэлэнэринэн уонна кэпсэниирин хомурунуһунта этэ. Эһилиннэр (1938с.) киинигэ "Лизэнэ нуучча кэпсэнииринэн саха олоҕо. Урукку Дьокуускай уокурук сахаларын сэлэнэринэн" дэн аһаһан тахсыбыта. Киинигэ Москваһан сана аһыһаланан эрдэбинэ, редактора П.А.Ойуунускай норуот остообунэн биллэриллибитэ. Киинигини хомуйан ылан, Дьокуускай Күөх хонуутугар киллэрэн уоттабыттара. Онон бу киинигэ норуокка тийбэтэ.

1937 сэл ахыныны 27 күнэ. Дойдуга норуот дьылбатын ингэри үксэбигт репрессия ыар тыһыа бүрүүкээн турар тыһаһынаах көмө. Тыл, культуура институтун дириэктэрэ Платон Ойуунускай ССРС Верховнай Сэбиэтин депутатынан талыллан, Москвада съезэ барары сыһыан, доҕоро Максим Аммосов хайылыбыгынан туһууан сурабы истэр. Институт учуонай сэбиэттэрэ Александр Мординовы ыһыаран ылан, институт дириэктэрин быһытынан тилэх 55-с №-дөөх бэрэксэнигэр А.Е.Мординовы бэйэтин онугар дириэктэри солбуйааччынан эбээннэстипэр уонна Сэлэн Болону, А.А.Саввини-Өндөрүссө Саабыны Бүлүү умнаһан улуустарыгар саха быһырытыын, олонхотун, остуоруйатын, сэһэнэрин хомуур экспедицияда ыһтарга сорулуктаһар. Ойуунускай тилэх дыһаһынан, бу икки этэр дьону, онуоха-маныаха дьэри характан даһыты тынан, алдьархаһан күртүн курдук эбит.. Саввиннаах Боло балтараа сыл устатыгар Бүлүү өрүс сүмүүттэн сыаната биһилиэбт күндү матырыйал бөҕөнү булан ортүһүннэтэр. Саха сирингэр үрдүк таһымнаах учуонай чөйүөһүн аһылаатын үтүсүбүтэ.

1940-1941сс. институт команиндровата-
наас, С.И.Боло уонна А.А.Саввин аны Саха
сирин хотугулуу-илиннги оройуоннарыгар
экспедицияҥа бараллар. Бу айан туһунан
филологический наука кандидата Г.В.Попов
"Чолбон" 1996, 1-кы №-гэр бу курдук
суруйбут: "Бу уһун икки сыллаах
экспедицияҥа С.И.Боло маршрута:
Дьокускай-Өймөкөөн-Муома-Орто Халыма
-Аллара Халыма-Тиксин-Дьокускай,
Уолсайа – 8600 км., быһан быһыһтынан
борт эрийдэх суолунан, суола да суох
сирдэринэн, тогуулаах-хатыылаах,
төгүһтээх-аһаһынаах да суолу аастыта.
Экспедицияҥа сылдан туохха түбэспитин,
тугу быһыттин, кимнээн көспөспүтүн, ким
аллахотун, ыратын, сэһэни истибитин,
күн-дьыл туругун о.д.а. билиэттээн дьэниик
суруйан испит. Уолсайа, алта халын тэтэрээт,
560-чос дьис. Дьэнииктэрин ардыгар нууч-
чалыы, ардыгар сахалыы суруйар эбит. 1940
сыл олуһуу эрэһигэр дьэри Өймөкөөнтө
сылдьар. Муомага 1940 сыл кулун тутар 5
күнүттэн от айан 8 күнүгэр дьэри сылдьар,
от иһигэр Улахан Чыыстай төһүһүгэр суол
алдынан муус устар 25 күнүттэн от айын 9
күнүгэр 1940 сыллаахха Уһуэ Халымага
барар. Ити айанын туһунан суруйар: "8 июля
вышел из Улахан Чистая в Верхне-Котамск.
Ехал верхом в течение 9 суток по бездорож-
ным утесам и ущельям Станового хребта на
расстоянии 450 км" (СННК архыыба 5ф,
Звог., 384 дь., тл. 17)

Сэтгэн Ивэнгийн бу нининэ наар саха
бытыргы сэтгэнээрнэ уонна кэпсээнээрнэ эрэ
хомуйбут буоллабына, бу эхсэйдниияа
бытыргы сэтгэнээрнэ уонна кэпсээнээрнэ
таһынан улахан болдомтопу олонхоһо,
оһуорууһаа, тойуука (ол иһигэр Адлараа
Халыма олохтоох нууччаларын, Русскай
Уһпе олохтоокторун ырыаларын, частушкеларын),
сылдыбыт сирдэрин олохтоокторун
я иһигэр олохтоок нууччалар) тыһларын
уртыларыгар уурбут. Итин таһынан
олонхоһугтар олохторун, репертуардарын
хайаан да суруйан иһэр эбит. Айыах холо-
буһаа биоритокс 1940 сыл күлүн тутар 15
күнүтэр манньк суруйбут: "Кизһэ мин
Корякин Иван Васильевич дюн 69 саастаах
олонхоһут киһи "Элэмэн-Нэлэмэн аһтаах
Айды Туһалын сэдэахтар" дьен икки үйэтэ
олонхоһу иһитим. Оһонһор дьылдыбыт,

чабырдагын хягаан элэгт буолбут, хата
ырыагыгар куолаһа үчүгэтэ. Быллар үчүгэтэ
куоластаах ырыаһыг эбигэтэ үлү". 1940 сыл
кулун тутар 25 күнүгэр С.И.Боло суруйар:
"Мин дыгэр Атласов Василий Васильевич
дээн наадалаах киһин – олонхоһутум
баарэбит. Киэбэ 7 чаас 30 мүнүүттэтэн
олонхо сагаланна. "Үе халлаан күһүн түрүр
харбаан төрүүбүт Кобуо Дьарыл букамыр"
олонхо. Олонхоһут киһи быһа этэ-тыһың,
куоһайа-иһэйиэ, кута-симэолордо".
Сорохтору "олон из известных олонхошутов",
атыгтары "малонизвестный олонхошут" дээн
кылгас характеристика билэрэр.

Хотугу фольклорнай экспедицияттан тоннон кэлэн, 1942 с. сааһыгар А.П.Окладников Ляонгтээги историческэй-археологическэй экспедициятыгар кыттыаһы ылар. С.И.Боло бу экспедицияга урут сылдьыбатах сирдэрингэр хохуулар тустарынан сэтээннэр хомууар. Бу сытан Саха сиринээги Е.М. Ярославский алтынан кыраайы үөртөр республикатаагы музей научнай сотрудуугынан үлэтиир. Күнн 1948 с. от ыйын 15 күнүгэр 43-н туолбаска сылдан алуот.

Сэһэн Боло хомуйбут былыргы сэһэниэрин уонна күөсэниэрин суолтата-сүрдүк улахан. Ол Сэһэн Боло сүрүктэн сэһэнииттэр тылынаахтарын бепталаһа-иорут тылынан историкатын интэн-тоһон, сиринэн суруйбута буолар. Саха былыргы сөһүннөр уонна күөсэниэр XVII үйүттэн бэттэк олоҕо чахчы буолбут историческай собылларга сон түбэлэлэрин историктар уонна фольклористар дакаастаабыттары (Ксенофонтос Г.В., Г.У.Эргис). Академик А.П.Окладников "История Якутской АССР, т. I" кинигитигэр Сэһэн Боло хомуйбут матырыйаалларын туһаммытын ыйбыта. А.П.Окладников Сэһэн Боло туһунан манньк суруйбута баар: "С.И.Боло...известен был мне, как выдающийся и глубокий знаток якутского фольклора. Десяти лет – всю свою сознательную жизнь, все свои силы и вышедшие способности отдал он делу изучения якутского фольклора, преданий и легенд своего народа.

Результаты этих самоотверженных трудов составляют, поистине, золотой фонд не только якутской, но и вообще сибирской фольклористики. Превосходные, аутентичные записи, богатейший свежий материал, собранный и тупашлы мастеров и хранителей фольклорной традиции, материал первоклассный как исторический источник – вот чем характеризуются его собрания» (Окладников А.П. Отзыв о работе С.И.Боло – СС, ф.5, оп., 3, д. 836). Сэһэн Иваноһич Болону уонна кини үлүтүнэн аһаһанн или курдук урдуктук сыһаанньаһар буолан, А.П.Окладников “Ленские ведомости” дьон кинигэтин III-с таһаарыһын Сэһэн Боло сырдык юрүһүнүн аһабыта уонна “Вестд С.И.Боло в изучение исторического фольклора Якутии” дьон ыстатыйаны суруйбута. Бөдөн фольклорист Г.У.Эргис комуһун үлүтүн түмүгүн туһунан маньык суруйбута: “С.И.Боло было собрано около 600 исторических преданий якутов. В его записях сохранены лучшие образцы исторического фольклора якутов ”. (Эргис Г.У. “Сесен Иванович Боло – собиратель исторического фольклора якутов (1905-1948)”. Ити курдук специялыстар урдук сыһаанньаһарын ылбыта

Сэһэн Боло Е.М. Ярославский атынан кыраайы үөрэтэр республикатаады музей археологическай хайыһыларыгар кыттыыны ылбыта биллэр. Кини кыттыаһаах музей археологическай хайыһыларын түмүгэр баай-матэриыйаал хомуулан былларгы сахалар матэриыйалнай культуураалар (танастара-саһалар, иһиттэро-хомуосара, туттар сиптэро-эбиргэлтэро, о.д.а.) үчүгүйдүнбилитибитэ. Ол түмүгэр саха народнай худоһунуһуга М.М.Носов "Одежда и ее украшения у якутов XVII-XVIII веков" дигэн улахан ыстыһыаны кыраайы үөрэтэр музей "Сборник научных статей" дигэн хомуурунуһугун I уонна II таһаарыһаларытар 1955, 1957 сылларга бач-эттэһиптэ уонна сахалар матэриыйалнай культуурааларытар үс тоһоһох улахан албому бэлэмнэбиптэ. Онон Сэһэн Боло музей археологическай хайыһыларыгар кыттыыта былларгы сахалар матэриыйалнай культуурааларын үөрэттипиттэр бэрт улахан

существующих бюлбута.

Саха порютун иннигэр элбэх үтүөнү онорбут Сэһэн Иванович Боло олохун күүрдүк кэмин үөрэттигэ, аатын-суолун үйэтигитигэ, үлэтин-хамнаһын түмүгэ нурууска билиигитигэр өгөлөөх дьоннорунан биолаллар:филологический наука кандидата, СР културатын үтүөлүк үлэтиг, ССРС НА СС үтүөлүк бэтэрээн, Мэнэ-Хаҥалас улуутун бачуоттаах гражданина, Гуманитарнай чинчийби институтун үтүөлүк бэтэрээн Гаврил Васильевич Попов, Ем. Ярославский аатынан музей научнай сотруднига, исторический наука кандидата Петр Васильевич Винокуров, кээнники сылларга музей археология уонна этнография салаатын научнай үлэтигэ Василий Васильевич Попов.

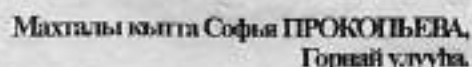
Попов Г.В. Саха сиригээҥи нүдүнай киин архыыбыттан С.И.Боло 1938 с. тахсыбыт "Лизиньэ нуучча кэлээн иннинээҥи саха олоҕо: урукку Дьомуускай уокурук сахааларын бөлүүрүттэн кэспээннэринэ" киинигэтин толору көрөөнүлүлээн, "Сэлэн Боло олоҕо уонна киин үлгүт-хамнаһа" дээн улахан аан тылы суруйан, 1994 с. "Бичик" киингэ кыһатыгар 5000 экэмплярынан хос бэчээттээн таһаарбыта. 2002 с. С.И.Боло бэйэтэ бэлэмнээбит "Сүдү өбүгүлэрбит олохторуттан" дээн үлүһүнөр хомуурунуктарынан гуманитарнай-чинчийэр институт олоҥхо салаатын үлөһүтүрэ Г.В.Попов, В.М.Никофоров, Н.А.Дьяконов буолан таһаарбыттара. 2005 сыллааха төрөөбүт 100 сыла тухаларынан сымбээстэн, саха төрүтүрүн Омогой Баай, Элэй Боотур, Улуу Хоро уоннааһырыс үйэтин тустарынан Сэлэн Боло хомуйан суруйбутуттан талан, сүүмэрдээн, аан тылы суруйан "Саха төрүттэрэ уонна кыргыс үйэтэ: үлүһүнөр" дээн киинигэтин бэчээттээн таһаарбыта.

П.В.Винокуров Сэтгэн Боло олонжун уонна чинчийэр үлэтин сырдыктар, урут билилбэт үлэстэрин ырытар, оболорун, аймактарын, догдолторун суруктарын кылга биелсіннүүрүр “Сесэн Боло : известный и неизвестный”, “Сэтгэн Боло” дигэн аптаах кинигэлэри бичээтэлээн таһаарыпта, кини туһунан элбэк ыстатыйалары суруйан халһаажа бичээтэлэпитэ.

Төрөөбүт нэһилиэгин дьаһалтара (Баһ. Л.В.Ефремова), дыһон-сэргэтэ Сэһэн Боло норуотугар хаалларбыт сүткөн үлэтин суолта-малан-сыаналаан туран, кини аатын үйэтигигэ тилиһтэж үлэни ыһтар. 2005 с. нэһилиэк кырдыахастарын күүлүнэн (салайааччы С.Боякинов) кэһэр юнчээрэ ыччакка Сайдыбүһүк буоллун дүөк, алта муһуруктаах нэһилиэк историятын көрөөрөр Сэһэн Боло аатынан музей дьыттын тутан дыһон-сэргэ махталын ыһбыттара. Төрөөбүтэ 105 сылыгар анаан, библиотекары А.Р.Аражакова кыраайы үөрэттэчиһиргэ, устулубуонарга, үөрэнээччилэргэ, ону таһуунаан саха фольклорун уонна игээһин билиэһин, үөрэттэһи баһалаахтарга аһакан, Сэһэн Боло олобун, үлэтин туһунаан барыта 363 араас докумуоннар түмүллэн юнчербит ыйылыһытын огороһон таһаартарбыта. Оскуола педагога, Сэһэн Боло аатынан оскуола музейын үлэһитэр Л.П.Саввина бэлэмнээбит оҕолоро улуус, республика, дойду араас таһымнаах ааһымыларыгар кыттан үксүн бириһистэх министары ыһаһлар, эбэж этнографическай бырайыактар, экспедициялар кыттыһаахтарынан буолаллар. Быйыл төрөөбүтэ 110 сылыгар анаан 3-с төгүдүн научнай-практическай конференция ыһыл-лынна.

Саха сирин хас бириднй түөлбэтнн, нэһиөлөгүн, улууһун историктын, култуура-тын, этнографиятын, фольклорун кэскир, үйэтэгэр кинигэлэр бастакы страницатытан Сэһэн Боло аата ааппан, юни хомуйбут, түмүт, ырылпыт докумуоннара научнай тирэх быһаытынан кэскирик, доһуһук туһаныла сыйдыарынан, биэр дойдудулахтара күүн туттабыт Сэһэн Боло историка кыраайы үөрэттэгэ, норуот материалын-духуобунай култууратын чинчийингэ аналдуох бэйи матырыяала өссө да сэнэртлгэ, туһаныла туруо.

А.Р. АРЖАКОВА, библиотексэр,
Одлуун.

ИДЭБЭ БЭРИНИИЛЭЭХ БУОЛУУ ҮТҮӨ ХОЛОБУРА

Үлсннхэрэгэ сыйын айы
ныгмстар күрэгэстэнхэрэгэр 4 тогул бастабыл, „ОСРС ис
дьялажа министрнхэрэгэр энхэгэ сук, туйгун үлсннх
инин“ I-ы, II-с, III-с степеннхэрэгэр анал балхэрэг
хахайннархэрэгэр, Россия „За верность Отечеству“
урданын кавалерхэрэгэр, РФ ис дьялажа
министрнхэрэгэр үбүлгүнхэрэгэр мэгэлхэрэгэрэн уонна анал
балхэрэгэрэн наараадаламамыл, Российскай Федерация
мисидиятын туйгуннар, Россия бонхоттаах донорхэрэгэр, Саха
Республикатын ис дьялажа министрнхэрэгэр бонхоттаах
блэрхэрэгэр Константин Егорович Пилонюков Саха
Республикатын Президентин бйлаабын, „Саха
Республикатын үбүлгүнхэрэгэр“ урдук аал нхэрэгэрэн.

К. Е. Платонов Чурагын оройгоор Мандхасилтанг төрүтээк Ага дайду Улуу сэринтин буйуна Егор Петрович уонна Татьяна Васильевна Харлампьева даыо көргөтүгүгэр 1950 с. апырдыах ыйын 29 күнүгэр Уус-Майа оройуонунар Эльдикан бөлүгүгүгэр кун сириин көрбүтэ. 1956 с. дайдуларыгар Мандхасилтанг эргилтин көлбөтүгэр, Оксогоок калдыкка аадаа туугааскытын, ийбүтү маалдыкыстын кун үлүгүгүгүгэр

Костя 1957 сэлгисөөс Магдальски нэгдлийн оюуныгтэйр, 10-й кылааска үөрэнэ кирибтэ. Салгым Дүрлэг оюуныгтэйр үөрөмийгэ. Очотогоо оюулар сүлэрингэ, сайыншан огтоошунга, кышыншан муус-мас кышыншангэ, каст үлгэргэ сүлдэ-быта. 1968 с. Советский Армияга

ныттырылган Улан-Удэ куорака артиллерийскай часка сулуспалабыта. Туйун сулустынын ийин икэи тогуд улускука сыйдыбыта. Аял бөлөххө киирэн, Чехословакия үс кый усунта сулуспалабыта.

1970-с. армийттан исатга, паспортныг нь идэвхлэлтэйгээр сэрэгтшрэн, нөхцөлнйк Илья Ильич Попов кабинеттгар бгыран кишорон, мнчиндга үлбз кинформатр сублббит. Ити күнтн йла Константин ис дьалал уорганын үлбнит буолбуа. Очолоро отелта бирз үлбсит дьонору, кишортүлбз сыһанарын, эер үлбник комолорут итин, олу испилник махтаа астар. „Ити юмиз отел II үлбнитбз, бир ГАЗ-ик максывналлага, тектуенүтүн сибзс коммулятор нөгү хабоноро. Отделбтыгар дьулууртайлан бир кити тураа Хатуобуйи яробит инспекторын В.Н. Яковлев, следственин П.К. Николаев, участвовый инспекторын И.П. Чинасов, ГАИ инспекторын Н.Н. Апасов, паспортный службага А.Д. Казменкин үлбниттга. Ити юмиз введомственный скрана служба баара. Онно С.С. Егорон үлбситбз. Оттон рядовой милиционер боһи элбиг“ — дии ксипир.

1972 с. элэр, космополит үлгийн Барнаул куоракка ис дьаала байлганнай училищыгтар үөрээс ыыһытгара. Ити үөрэк ыыһытн 1975 сыллааха сипһиндэстик үөрөнн бүтэртитэ, ис дьаала лейтенант званиламмыта. Ординандэвскай оройуон Уйаһа Бастээкээдэ ис дьаала войсковой чаһытар каралыһый сулуусу начальныһан үстөһөтө. Салты Орто Халымажа ОБНСС инспекторыһан үстөһөтө. 1978 сыллааха дойдулар оргилон көтөң, учасстовой инспекторыһан аһаммыта.

1986 сэлтан СГУ-гэр кэлэгсэн торидический факультетээр үерхээ килрлнэг. 1989 с. следовательлорнэг, калитан экаивелелелел. 1991-1993 сс. Орло Халхум сройбуонугар криминаль кай сулуусга нелелелелелел улслогонег. Майор экаивелелелелел. 1993 с. Чураныга калон, следственный отдел солбуур нелелелелелелел экаивелелел. Духунал урелел, нелелелелелелелел. Бу олс экаивелелелел улс 10-тан тахса сэл сэлел.

ыбыла. Тарыхха биттаныр, ирдэин толору баһылаабыт
следователь баһымытынан билибитэ. Кини сыралаах
үтэтинэн, саайар отдела буруйу онорууну арыһыга
республикада махтан иннинэн күөнтэ сүлдьүбүтэ. Арас
дьаһалалары, ардыгар юли өлүтэр-санаатыгар баһтар
ыһарыаах баһылаанары ситиспиттээн, буруйдаастары
ирдээн, буруйдаарын дакаастаан эппиээн тардылаларын
ситиспитэ. Үлөтүгэр үрдүк көрдөрүүтүн ийин саха следова-
теллэригиттэн аан бастааһынан, „Россия милициятын
Бочуоттаах үлөһүг“ үрдүк ааты ыбыта. Тыа сиргэр
үлөһүр следователлэрин туйгун үлөһүн, уустук юнна
сүс идроннөөк ыар буруйу оноруу түбэлтэтин арыһытын
ийин “сверх нормы” ол апа, ылааха көрүтүр ээниэни
иниргин үрдүкү кэрдиһин үлөһө өлүүтүн юстиция
пополновленига ээниэни инэрбиттэрэ. Бу – юли дьолун
түмүктөөк үлэтин сыһааһынан чаһылай түбүтэ буолар.

Константин Егорович пенсияга тахсан баян, келинги сүүлчээр адвокатлан үлэвэр. Бу үлэнигэр үеһэ коллегиянтан биэр да сэрэнгиз, көннөрүүтэ суух үлэсэн үгүс дьон максалинан туһанар, дьон-сэрэ ирдэнэр, бодьһаһаа сүүлд чөлү аһанар буга.

[illegible]

M. H. КОРЯКИН.

Росен Сурнальський старий сорок чотири.

Тыя хаһаайыстыбата

ДАКЫЛААТЫ ИСТЭН, ААҢАН БАРАН

Тыя хайаайыстыбатын күнүн бэлэстирдэбэлгэ сытдан, дикылгыты истэн баран маньык бэлэстэринэртэри онторбун.

Мангшгийнга. Нэгдүгдлийнхэн юмгээр бийлэлт олхотон эмиско барыгт Российскай Федерацин үтүлгэк фермерэ В. В. Смирников алынн бирюмийнн юргэнэ Анна Дмитриевна, уола уолна кийннэг сүенгэ тахсан тутгарыгтара, оус дэлүгуулаах бусла. Ийннэ бада саша курдук мангшк этийлхотин — Бэһлэй Бэһлэйабыс барельефаах (варьлскаах) „Дурсаг им. заслуженного фермера РФ, отл. с/х Рс (Я)“ дон суруксаах, сыла бийлгылыгт кыра сүеннэр тутгарыгара буслар дон.

Иккинчилэг. Сыл түмүүнтэй, көрүүлэртэйгэ бастаабыг 10 үлэһикэ лэптаны кэрдэнэ, бэлэх туттаран баран сценада азыйах мүнүүтэ туруора түһүү, олохтоох хаһаака бары бииргэ түспүг хаартыскаларын таһааран туран, ааттарын аялган суруу-уу тутах дий санылыбын. Сыл бастын-арылан, чемпионнарынан кээн туттуохтаахпыт, холобур өнөстүохтаахпыт. Инникитин хас биирдий чемпиону тус-тусга хаартыскалан, кэмлэрин-тусхалрын, кэрлэрүүлэрин суруйан, “Сага олох” таһаарысха. Ону таһынан өнөөх хаартыскалан, тусга кыра лаапп кудук онотторон дьон тохорулар сирдэригэр — кулууптар-а, хонуораларга ыйыахха. Олору сытан айы мунһан илээхэ, (холо-бу, ТХУ-гар) кэли булутын аял-бон-дирэ акцияны хаччыла буолуо этэ.

Бу түмсүүг отголхуугуут
кылаар тулунан ырыта барбапшын.
Ситхинитор, кайыны-хотуу тулунан
илбэтик көсөтөр, суруллар. Онгон
дүн илбэстөр тустарынан куруук
окай тыланын, үрдүгүн эр элестен
баанчы. Дакламакка эмбэ „улаба-
ламнакка ситхинитори тэнэ
айтарбар оруттөр бааллар“ дигбит
куруук, биер даганын акалына,
дакламакка суук култарыно көсөтөннө.

Онтон сүрүн итэбэһиг
туохханый?⁹

Сылтапа ынах сүлбүт асана
арыйган (соруостар сааган 8 тн,
курдук тобонон көзүрттө) ийинтэ эр
бусларга, кылабын
ханыктыбанай кордорулорб,
каныкыстыах курдук, сүс кыра-
рыгар сытар. Ордук биер ынах
үүтү ынах. Суотуохайыт.
Дакылаах урустугулар еттини 1
күтүлөтү тургунат, 8492 тобына
ынах биер дин элтер. Онтон
бийинтэ, нэинтэ тулуоктаах
үүтүт соруотунахы ылаана 7100
тоноа. Биер ынаха тиксинтэ 936
кылтэз тахсар. Өйдөөт, ити үүт
туллар бестей бырыныкы 3,4
ыллаха. Онтон орто жарысыг 3,8
уоту динтэс, биер ынахтан 8 цен-
нери кыйбаты туттарыт. Эбэр
биер ынах сыта 300 күн ынахтах
бусларына, күптэ 2,7 кылтэз
оргот. Ити бааһынар, үтү ылар
кыйбатын барытын кертэ
туттарыларын үрдөт. Онтон сүс-
туурбултар биер ынахтан сыта 1,6
тоннотан ордуу ыар курдук юсөн-
биг. Очотугар, ынах ахсытан 8
центнер үүт байыт ийр курдук
бусларыт. Чэ, ону ырай эли
истинтэз аагыстаха, 5-ти центнер
таксар. Хойур сылгара. Мин
аагылыбын, биер ынахтан оротунан
1000-1200 кылтэз ордуу терү
кыйбатыт. Кичи кылыстар, ала
кылыстар кылыт сылгара.

Миньжик малгох көрпөрүү сүрүн
иричингилөр 3 сулжа сатар дини
сый-п.бын.

Матпайгыта. Салмай
 ылаабынай. Бнах кыгарааһына.
 ыйылыты сылта уоскай ыйыныктып.
 5 (!) бырыһына—1900 ынах
 ыгараан, 190 (!) мал. солк. нолоско
 ыгыстыбиг дин хаста даваны
 уруйдум. Тогус ый түмүтүгө, 2094
 нах сүрү сөөмөгүмүтүн туурун
 аакылаакка этилиһэ. Ити
 ылырыһыны кыгары
 ытаттаска, 3046 тебонен кыра.
 ыргээнэх сыылгара! Тутун сүрү!

Очигууд, уртүкү, оптик салтлабыт
туту үлгүлөгү? Ий! Дархаммыг Е. А.
Борисов 2013 сыллааха
искусственный симатэбни 70 %-на
тордоргэ диги сорук туурурбута.
Билинэ таппарэ түбүн ийор. Арах!
Кипер сыггыкпараныммыг оосо ула-
аппарэ хамык.

Биир тыһыан, эбик кустуа суох, улуу, нэһилиэк баһылыктара, таһаһайыспыттан специалистар, ТХУ салааларга саамый улахан босомоллорун ынах сүһүлү буолалына, кытархайыны утары үлгү уурускарын наада. Онуоха сана кэлбит УЗИ аппаратынан кэрийб сыһыан бороборорго, стимуляцияны туһанан кыһаһылар сиргэтиһиһи кыһаһастарын сөп этэ.

Ихэвдлэ. Блхх үүтэ — тывыгар дигд могоор эгилбэт. Алардас отунан ырааттаныт. Кинтэ сиктотон сиктотэжикит 20 сый бусула. Ол быйларыын Мылдараайыга 300 тоннаны укуптутун ишр кэксээжикиттэ. Отуукайыл оссо туруга хайдыга билибэт. Ыһыабыт икээ 6000 гектарынан ауйаан, 1500 гектарга дигри таштары түстэ. Ыһаачыла, сүксининээх аһылыга суох оууёболпиттэ, “харчы сиртэ сыпарыт” ойдуоуг. Күөх ыһыабыл иккин саатар, 2000 гектарга тарадоуг, сир үлэтигэр Нам “СирАГО” уопутун туһаны, анал сионин дьарыктанар эвенларда (дьоннордо) тэрийн эрдэтэн көмөтэ сионуоуг.

ҮҮҮҮ. Үүгү ылыммып кычаалынын биір терүетүгүн сарайы күчүгүн ыаары ыабазал, ныйрайери саныгы ылар жобини жуаңан үткө буула. Оңооорор, бийыл күгүн "Мурат" кооператив бойоттун хамнастан, анал бостууктары тутарта ылыммын үрдүнүн сөнчөлөөн аңабага. Бу омелюох үткүн утары сортуулааык киреңекс, өйдөтөр торойор үлгүн куусе ылымхоа.

Иван ПОНОМАРЕВ.

МВД извещает

ПРИГЛАШАЕМ НА ОЛИМПИАДУ

Главное управление уголовного розыска МВД России и Омской академии МВД России проводит Межрегиональная олимпиада школьников «Коды знаний» по «Обществознанию», победителям которой предоставляется преимущество пользоваться особыми правами при приеме на обучение. Приглашаются к участию учащиеся 9, 10, 11 классов образовательных организаций основного общего и среднего общего образования.

Целью олимпиады «Кодекс знаний» – выявление обучающихся, проявляющих интерес к профильной области гуманитарных наук и обладающих необходимыми знаниями, умениями и навыками; создание условий для интеллектуального развития и поддержки талантливых обучающихся, а также содействие им в профессиональной ориентации и продолжении образования.

Олимпиада «Кодекс знаний» проводится в 2 этапа.

Первый (отборочный) этап проводится в виде заочного тестирования в сети Интернет в период с 1 октября 2015 г. по 31 января 2016 г., а также на базе общеобразовательных организаций основного общего и среднего общего образования.

Итоги первого этапа будут подведены и размещены на официальном сайте авалемин в разделе «Олимпиада «Кодекс знаний» до 15 февраля 2016 г. Участникам, прошедшим во второй этап, будут вручены свидетельства.

К участию во втором этапе мероприятия допускаются победители и призеры прошлогодней олимпиады, а также обучающиеся, набравшие количество баллов, соответствующее позициям с 1 по 50 в рейтинговой таблице участников. Во втором этапе участникам предоставляется возможность продемонстрировать свои интеллектуальные, коммуникативные качества и творческие способности.

Второй (заключительный) этап будет проводиться на базе Омской академии МВД России (г. Омск, пр. Комарова, 7) в один день, определенный организационным комитетом олимпиады.

Участникам будет предложено выполнить самостоятельную творческую работу (эссе, исследование, рассуждение и т.п.) на заданную тему и задания по общеобразовательному предмету «Обществознание».

Итоги второго (заключительного) этапа олимпиады подводятся в день его проведения.

Победители (I место) и призеры (II, III место) олимпиады награждаются дипломами и ценными подарками.

Положение об олимпиаде «Колес знаний», форма заявки для участия, информация о датах проведения первого (отборочного) этапа на базе общеобразовательных организаций и второго (заключительного) этапа, итоговые результаты этапов олимпиады, а также необходимая дополнительная информация размещаются на официальном сайте Омской академии МВД России по ссылке www.omamvd.ru/Olymp в разделе: Олимпиада «Колес знаний».

Справки по телефону: (3812) 75-15-49; (3812) 75-11-13 (доб. 1-50) - учебный отдел.

Помощник начальника отдела – руководитель группы по работе с личным составом ОМВД России по Чурапчинскому району, лейтенант внутренней службы И.Г. СЛЕПНОВА.

